

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TERMINNING SOHAVIY VA ILMIY- TEXNIK YO‘NALISHLARDA QO‘LLANILISHI

Tilloyeva Namuna

SamDCHTI o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola shu haqidakim ingliz va o‘zbek tillarida sohaviy termin tushunchasi haqida va shu bilan birga ilmiy-texnik yo‘nalishlarda sohaviy terminning ahamiyati haqida so‘z boradi.

***Kalit so‘zlar:** Ingliz va o‘zbek tillarida termin tushunchasi, sohaviy terminning amaliy ahamiyati, ilmiy texnik yo‘nalishlarda sohaviy terminning qo‘llanilishi.*

ANNOTATION

This article will talk about the concept of sectoral terminology in English and Uzbek, and at the same time about the importance of sectoral terminology in scientific and technical areas.

***Key words:** The concept of the term in English and Uzbek, the practical significance of the sectoral term, the application of the sectoral term in scientific technical areas.*

O‘zbekiston Respublikasining turli xorijiy davlatlar bilan hayotning barcha jabhalarida o‘zaro manfaatli hamkorligi jamoatchilikning tarjimashunoslikka bo‘lgan qiziqishini oshirdi. Tarjima interlingua aloqasining eng muhim vositalaridan biri bo‘lib, barcha darajadagi jahon hamjamiyatiga integratsiya jarayonida ajralmas hisoblanadi. O‘zbekistonning shahar va shaharlari jadal o‘shirib, qiyofasini butunlay o‘zgartirmoqda. Xorijiy kompaniyalar bilan tuzilgan ikki tomonlama shartnomalar doirasida mamlakatimiz alohida yangilanish jarayonini amalga oshirmoqda. Ilmiy-

texnik taraqqiyotning tezlashishi va yangi tushunchalarning paydo bo'lishi yangi atamalar va qisqartmalarni yaratishga to'g'ri keladi. Binobarin, ushbu sohadagi nazariy tadqiqotlar va tadqiqotlar juda muhimdir. Termin lotincha: terminus — „chegara“, „had“ — bilim yoki faoliyatning maxsus sohasiga doir tushunchani ifodalovchi so'z yoki so'z birikmasi. Termin umumxalq tilida muayyan terminologik tizim orqali o'tadi, binobarin, termin va umumiste'moldagi so'zlar bir-birini to'ldiradigan leksik birliklardir. Biologiya, matematika, tilshunoslikda qo'llanadigan „funksiya“ so'zini ko'p ma'noli termin sifatida emas, balki terminologik omonimlar, sohalararo sodir bo'lib turadigan reterminologik jarayon ya'ni bir soha terminining ikkinchi soha termini sifatida qo'llanishi hosilasi tarzida qaralmog'i lozim. Umumxalq leksikasiga doir qonuniyatlar termin hosil qilishda ham kuzatiladi. So'z bilan termi ning umumiy va xususiy tomonlari yetarli darajada ochib berilgan emas; kundalik turmushda keng iste'molda bo'lgan so'zlar ayni paytda turli sohalarga doir terminlar hamdir. Masalan, quloq, burun, tomoq — anatomiya va tibbiyot; gilam, sholcha, palos — gilamdo'zlik; kitob, ruchka, daftar — pedagogik soha terminlari bo'lish bilan birga umumxalq tilida faol qo'llanadi. Hozirgi kunda „termin“ so'zi bilan bir qatorda „atama“, „istiloh“ so'zlari ham ayni ma'noda qo'llanilmoqda. Lekin ular „termin“ so'zining hozirgi ma'nosini to'liq ifoda eta olmaydi. „Atama“ so'zi keng ma'noda bo'lib, geografik obyektlar, atoqli otlarga nisbatan qo'llanadi. Sanoat terminologiyasi-bu ma'lum bir davrda va ma'lum bir joyda ma'lum bir bilim yoki faoliyat sohasiga tegishli bo'lgan maxsus tushunchalar uchun belgilar to'plamidir. Ushbu ta'rif ajratilgan xususiyatlar va terminologiyalarning qo'shni turlari va til vositalarining qo'shni turlariga qarama-qarshilik nuqtai nazaridan izohlarni talab qiladi. Birinchidan, shuni ta'kidlash kerakki, ob'ekt va hajm bo'yicha sanoat terminologiyasi - bu fan yutuqlari asosida aniq ajratilgan sohani nazarda tutadigan lingvistik belgilar to'plamining bir turi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda bu mustaqil fan, ob'ektlar, usullar va tuzilishga ega bo'lgan fan va texnologiya sohalari, masalan, kimyo fanining ilmiy sohasi, uning bo'limlari bilan fizika, qurilishning texnik sohasi, raketa fanining texnik sohasi, sotsiologiyaning ijtimoiy sohasi va boshqalar. Shu nuqtai nazardan, OTL predmeti va ob'ektlari qat'iy

belgilangan sohaga ega bo'lgan umumiy ilmiy va umumiy texnik terminologiyadan, tabiiy, texnik, ijtimoiy fanlarning ko'p tarmoqli terminologiyasidan (Kedrov 1980) farq qiladi, ularga yaqinda gumanitar va metodologik fanlar guruhi qo'shildi, tor tarmoq terminologiyalaridan masalan, ichki sohada shakar ishlab chiqarish texnologiyasi sohasi kabidir. Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish texnologiyalari; Voronejda yaratilgan shakar ishlab chiqarish texnologiyasining 12 ta lug'atlari prof. Ivanov Anyushkin,(Ivanov 1970). Ilm-fan va texnika sohalari soni bir asrdan ikkinchisiga o'zgarib turishi aniq. Turli olimlarning hisob-kitoblariga ko'ra, so'nggi o'n yil ichida fanlar soni ikki baravar ko'paydi, shu munosabat bilan RL soni ikki baravar ko'paydi [Grinev 1993,82-84]. Ilmiy RL bilan bir qatorda zamonaviy ijtimoiy hayotning murakkab tuzilishiga mos keladigan texnik va iqtisodiy, xususan, savdo va tibbiy, ijtimoiy-siyosiy va gumanitar RL mavjud. Biz u yoki bu terminologiyani, shu jumladan yangi yoki yangilanadigan terminologiyani shakllantirish tamoyillari haqida gapiramiz. Ushbu tamoyil mantiqiy, lingvistik va terminologik jihatlarni o'z ichiga olgan murakkab va terminologiyadir. Quyida uning ichki va tashqi tabiatning turli sabablari va omillariga bog'liqligi ko'rsatiladi. Taqdimotning qulayligi uchun siz yangi terminologiya holatidan boshlashingiz kerak. Yaqinda paydo bo'lgan va tegishli ma'lumotlarning ozmi-ko'pmi yopiq tizimini o'z ichiga olgan bunday sohani yangi bilim sohasi deb atash mumkin. Bilim sohasini uning ob'ektlarini, ularning xususiyatlari va jarayonlarini tavsiflovchi va tushuntiradigan kamida bitta nazariyani shakllanishigacha yangi deb hisoblash mumkin. Bilim sohasining yangiligi tushunchasi tubdan nisbiydir, yangilik davrining davomiyligi bir qator ob'ektiv va sub'ektiv omillar bilan belgilanadi:

- 1) yaratilish davri zamonaviy kimyo taxminan 80 yil ichida, XVIII asr oxirida shakllangan; kibernetika-XX asrning 40-yillarida. Olti yil ichida shakllangan;
- 2) ijtimoiy ehtiyoj kosmonavtika asoslari XX-asrning 40-yillarida yaratilgan. XX asr 20 yil davomida;
- 3) Bilim sohasi yaratuvchisining intellektual ma'lumotlari glossematika L.Yelmslev tomonidan 8 yil davomida ishlab chiqilgan [glossematika.1960,215-462].

Yangi bilim sohasining paydo bo'lishi va shakllanishi bilan birgalikda ushbu sohaning maxsus tushunchalarini, aniqrog'i, u tasvirlangan va tushunilgan nazariyalarni bildiruvchi atamalar to'plami shakllanadi. Yangi bilim sohasini yaratish singari, uning atamaları to'plamini shakllantirish ham ozmi-ko'pmi uzoq davom etadigan jarayondir. Kanadalik olim G.Rondo atamaning mavjud bo'lishining uchta davrini aniqladi: yangilik bosqichi, foydalanishni aniqlash bosqichi va qarish bosqichi [Rondo 1980,1-7,maxsus.4-5]. Bundan tashqari, atamalar to'plamining shakllanishi yangi bilim sohasining oldingi sohalar bilan bog'liqligining katta yoki kichik darajasiga bog'liq: masalan, tibbiyotda anatomiya va farmatsiya atamaları [Chernyavskiy 1984, 410-425]. D.S.Lotte o'z maqolalaridan birida "1907-yilda nemis uchuvchilari Ittifoqining til komissiyasi aviatsiya bo'yicha ishlab chiqilgan atamalar allaqachon o'rnatilgan mutaxassisliklar, asosan dengizchilik atamaları asosida bo'lishi kerak degan qarorga keldi" degan edi [Lotte 1961,45,1-izoh]. Darhaqiqat, aeroportlar va samolyotlarni jihozlash bilan bog'liq atamalar navigatsiya atamalariga o'xshashdir: dengiz kemasi ekipaji - havo kemasi ekipaji, samolyot uchuvchisi, dengiz porti - aeroport, dengiz kemasida - havo kemasida, konduktor-styuardessa va boshqalar. Bilimlarning tubdan yangi sohasi yaratilgan taqdirda, atamalarni tizimlararo qarz olish ham mumkin, ammo atamalar yangi ma'noga ega bo'ladi yoki ilgari ishlatilgan semantik omonimlarga aylanadi. Atamalar to'plamini shakllantirishga ta'sir qiluvchi ekstralingvistik omillardan biri bu yangi bilim sohasini kashf etish va rivojlantirishning ustuvor omilidir: Agar ikkinchisi terminologiya yoki atama tizimi shakllangan mamlakatda yaratilmagan bo'lsa, unda atamalarni tanlashda ularni tildan qarz olish ehtimoli mavjud bo'ladi. Hozirgi kunga qadar ko'plab tadqiqotlar, shu jumladan dissertatsiya, sanoat terminologiyalari, qoida tariqasida, ushbu terminologiyalarga kiritilgan birliklarni lingvistik tahlil qilish bilan cheklangan atamalar so'zlar va iboralarni ajratish, atamalarni shakllantirishning metaforik usullari, turli xil tuzilmalar atamalarini statistik hisoblash va boshqalar. Ushbu savollarga zamonaviy yondashuvlar, xususan, kognitiv yondashuv atamalar va ularning agregatlariga nisbatan qo'llanilganda javob berish mumkin bo'ladi. Ushbu yondashuv dastlab

psixologlar tomonidan XX-asrning o'rtalarida qo'llanilgan, ammo keyinchalik o'z mavzusi va usullarini kengaytirib, tilshunoslikka ham tarqaldi. Britaniya va Amerika ingliz tillarida O'zbekcha so'z qadoqlangan juda ko'p equivalentlarga ega. Baliq konservalari-qadoqlangan baliq konservalangan ananas-qadoqlangan ananas qadoqlangan sut-qadoqlangan sut Punnet qulupnay-qadoqlangan qulupnay bokslı svetkorn-qadoqlangan shirin makkajo'xori har qanday tarjima manba matnining mazmuni, funksiyalari, stilistik va kommunikativ qiymatini saqlab turishi kerak. Oziq-ovqat sanoati hujjatlarini/matnlarini tarjima qilishda umuman to'g'ri tarjima qilishning o'zi etarli emas. Tarjima-bu ma'lumotni barcha tafsilotlarni va hatto alohida so'zlarning ma'nosini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, manba matni uchun haqiqiy bo'lishi kerak. Oziq-ovqat texnologiyasi matn maxsus ichimlik katta sonini o'z ichiga oladi, ovqat, gazak termin. So'zlashuv, takrorlash, arxaik til, uzun jumlar, formulaning noto'g'riligi, nomutanosiblik (shartnoma moddalari o'rtasida) va subjunktiv kayfiyatdan foydalanishdan qochish kerak. Hujjatlarni tarjima qilish ancha murakkab jarayon. Tarjima qilish hujjatning manba matni tuzilishini saqlab turish kerak. Bir tilning turli xil variantlari mavjud. Ingliz tili buyuk Britaniya, AQSh, Avstraliya, Kanada va boshqa mamlakatlarning oziq-ovqat sanoati tillarini qamrab oladi. Ularning barchasi sintaktik, leksik va semantik jihatdan farq qilishi mumkin. Shuning uchun ko'rsatkichlarga e'tibor berish orqali hujjat matnini talqin qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. *Loesche, V. (1991). Tuebingen: Guten Narr. Nyumark, P. (1988a).*
2. *Xertfordshir: Prentice Zali. Nyumark, P. (1988b).. Xertfordshir:*
3. *Prentice Zali. www.foodprocessing.com*
4. *Гуламова, H. A. Oziq-ovqat sanoati terminologiyasining ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish xususiyatlari.— 2018. — № 14 (200). — C. 73-75.- URL: <https://moluch.ru/archive/200/49277/> / (O'zbekiston: 09.01.2023).*
5. www.ziyo.net
6. www.ziyo.com